

Tomaszewski, Jerzy

"Die deutsche Inflation 1914-1923. Ursachen und Folgen in internationaler Perspektive", Carl-Ludwig Holtfrerich, Berlin-New York 1980; "Die deutsche Inflation. Eine Zwischenbilanz", hrsgb. Gerald Feldman [i inni], Berlin-New York 1982 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/2, 341-343

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

z końcem wieku XVII sięgano do wzorów gotyckich! Umożliwiło to osiemnastowieczną recepcję gotyku — już jako stylu narodowego⁹.

Nie przekonują również wnioski wysnuwane z takich faktów jak względne ubóstwo architektury wiejskiej i wyposażenia chłopskich domostw (s. 151). Skromniejszy — w porównaniu ze szlacheckim dworem i mieszczańską kamienicą — wygląd chłopskiej zagrody nie był przecież czymś szczególnym — tak na Węgrzech jak we Francji czy w Niemczech i Anglii.

Artykuł Benda dowodzi raz jeszcze jak dalece zawodną — a więc nieprzydatną — jest kategoria „postępu” (i jej pochodne), zwłaszcza w odniesieniu do historii społeczeństwa czy historii kultury.

Trudno o jednoznaczną ocenę interesującego niewątpliwie przedsięwzięcia, jakim była druga konferencja komisji austro-węgierskiej — tak ze względu na szeroki wachlarz tematów i problemów jak i niejednakowy poziom naukowy referatów. Prezentowany tom, stanowiący jej efekt, spełnia przecież swój zasadniczy a sygnalizowany w podtytule cel: ukazuje nowe i mniej znane aspekty stosunków między Austrią i Węgrami.

Tadeusz Cegielski

Carl-Ludwig Holtfrerich, *Die deutsche Inflation 1914—1923. Ursachen und Folgen in internationaler Perspektive*, Walter de Gruyter, Berlin—New York 1980, s. X, 360; *Die deutsche Inflation. Eine Zwischenbilanz*, hrsgb. Gerald Feldmann [i inni], „Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin” Bd. 54. Beiträge zu Inflation und Wiederaufbau in Deutschland und Europa 1914—1924 Bd. I., Walter de Gruyter, Berlin—New York 1982, s. XXIV, 431.

Domyślać się wolno, że zjawiska inflacyjne występujące w latach siedemdziesiątych w wielu krajach świata ponownie zwróciły uwagę ekonomistów, historyków oraz organizacji skłonnych do finansowania badań na dzieje inflacji po pierwszej wojnie światowej. Temu zawdzięczać należy ukazanie się, dwóch tomów tutaj omawianych; drugi z nich otwiera serię wydawnictw, które są owocem międzynarodowych badań, finansowanych przez Fundację Volkswagena. Niektóre ich wyniki przedstawiono także podczas budapeszteńskiego kongresu historii gospodarczej w 1982 r. Już pierwszy rzut oka na tytuły oraz wstępy pozwala stwierdzić, że autorzy — w odróżnieniu od dawniej dominujących tendencji badawczych — traktują zjawiska inflacyjne lat 1918—1923 w ścisłej łączności z procesami gospodarczymi lat pierwszej wojny światowej. Rozpatrywać też zamierzają inflację niemiecką w nawiązaniu do analogicznych zjawisk innych krajów europejskich. Z książki C. L. Holtfrericha — zarazem uczestnika badań zespołowych — wynika, że badania nie ograniczają się wyłącznie do sfery ekonomicznej; inflacja rozpatrywana jest w ścisłym związku z życiem politycznym.

Jest to program badań bardzo ambitny, a jeśli zostanie zrealizowany nawet tylko w części, obiecuje interesujące wyniki. Obie książki umacniają to przekonanie.

Pierwsza z nich, jakkolwiek nie zaliczona formalnie do serii wydawnictw poświęconych inflacji niemieckiej, może być traktowana jako dobre do niej wprowadzenie. Autor postanowił syntetycznie przedstawić przejawy, czynniki sprawcze

⁹ O tradycji gotyckiej w Anglii; por. m. in. K. Clark, *The Gothic Revival. An Essay in the History of Taste*, wyd. 3, London 1962; J. Haslag, „Gothic” im 17. und 18. Jh. Eine wort-und-ideengeschichtliche Untersuchung, Köln 1963; Z. Sinko, *Z zagadnień gotycyzmu europejskiego i jego recepcji polskiej*, „Pamiętnik Literacki” r. 63, 1972, z. 3, s. 29—73.

oraz skutki inflacji niemieckiej na tle porównawczym, przy uwzględnieniu rozważań teoretycznych. Zgodnie z tym książka dzieli się na trzy rozdziały, poświęcone owym trzem grupom zagadnień. Systematyczność i przejrzystość analizy trudnych nieraz zagadnień ekonomicznych i statystycznych sprawia, że książka będzie pożytecznym informatorem dla każdego historyka interesującego się tym okresem, nawet niezbyt dobrze zaznajomionego z metodami analizy statystycznej oraz z teoretycznymi aspektami zagadnienia. Holtfrerich konfrontuje stanowiska rozmaitych badaczy, polemizuje z różnymi poglądami i przedstawia własną, systematyczną wizję przemian ekonomicznych Niemiec w badanym okresie. Pewnym zgrzytem są uszczypliwości pod adresem marksistów, nie znajdujące uzasadnienia rzeczowego w wykładzie pozytywnym.

Cenne jest uwzględnienie politycznych przyczyn, które — obok przyczyn ekonomicznych — wpłynęły na powstanie i rozwój zjawisk inflacyjnych w Niemczech. Porównanie z wybranymi krajami sprzyja bardziej gruntownemu dowodzeniu tez autora.

Tu wypada wyrazić żal, że porównania dotyczą wyłącznie rozwiniętych krajów Europy zachodniej, podczas gdy w wielu wypadkach nasuwać się mogą ważne analogie — oraz znamienne różnice — z przebiegiem wydarzeń w krajach Europy środkowej, zapewne także i w innych. To samo ograniczenie zauważyć można w drugim tomie tu omawianym. Wynika to, jak można sądzić, z niezajomości literatury odpowiednich krajów. Warto zaznaczyć, że niektóre studia dotyczące np. Polski ukazały się w językach kongresowych.

Znajomość tej literatury pozwoliłaby z tym większym uzasadnieniem na analizę złożonego wpływu inflacji na rozmaite grupy społeczeństwa. Holtfrerich zwraca uwagę na fakt, że inflacja pod niektórymi względami powodowała pozytywne skutki dla klasy robotniczej, ułatwiając zmniejszanie bezrobocia, jakkolwiek ujemnie wpływała na poziom dochodów realnych. Zjawisko to znajduje potwierdzenie w doświadczeniach polskich, o czym przed wielu już laty pisał Zbigniew L a n d a u. Niemniej interesujące spostrzeżenia znaleźć można w pracach bratysławskiego historyka Jozefa F a l t u s a.

Wśród wielu zagadnień podjętych przez Holtfrericha na uwagę zasługują rozważania na temat skutków inflacji dla rozmaitych grup społecznych. W porównaniu z dotychczasową literaturą autor w bardziej zróżnicowany sposób określa odmienne następstwa zjawisk inflacyjnych dla poszczególnych warstw wewnątrz klas społecznych. Sądzę, że należało pójść w tej mierze dalej. Niektórzy badacze marksistowskie stwierdzali, iż inflacja przynosiła korzyści burżuazji. Polemizując z nimi autor wprowadza podział na „klasę producentów” oraz na „klasę rentierów”, słusznie odróżniając skutki zjawisk inflacyjnych dla obydwóch. Nie wydaje się jednak, by podobne rozróżnienie było wystarczające. W innym miejscu książki znajdujemy bowiem ciekawe spostrzeżenie, że warunki inflacji przynosiły korzyści specyficznej odmianie przedsiębiorczości — tym, którzy potrafili wykorzystać sposobności nieznane w czasach stabilizacji oraz uniknąć nowych niebezpieczeństw. Wynika stąd wniosek oczywisty, że niezależnie od przytoczonego przez autora podziału należało zastanowić się nad zróżnicowaniem dalej idącym. Inaczej wpływała inflacja na tych przedsiębiorców, którzy potrafili uzyskać kredyty i spłacać je w zdeprecjonowanych markach, inaczej zaś na tych, którzy takich możliwości nie mieli. Wiele wątpliwości wzbudzają zestawienia statystyczne dotyczące podziału dochodu narodowego Niemiec, przytaczane przez autora z nadmiernym zaufaniem. Wiadomo przecież, że wszelkie szacunki w tej dziedzinie obciążone są prawdopodobieństwem błędu nawet w warunkach stabilizacji cen, co dopiero, gdy ceny szybko i nierównomiernie rosną, a wszelka statystyka wartościowa traci na znaczeniu. Szereg istotnych korzyści nie daje się ująć w wyrazie wartościowym; do-

tyczy to nie tylko praw świata pracy (o czym Holtfrerich wspomina), lecz także pozycji poszczególnych przedstawicieli świata kapitału, którzy potrafili zdobyć kluczowe pozycje w systemie spółek akcyjnych i świata finansów. O tych wszystkich złożonych zagadnieniach nie znajdujemy wzmianki, toteż niektóre fragmenty analizy skutków społeczno-ekonomicznych inflacji zdają się dość powierzchowe. Wskazać też należy, że autor całkowicie pomija zagadnienia ludności rolniczej.

W rezultacie więc jednym z wniosków wypływających z tej książki jest konieczność przeprowadzenia rozległych, dodatkowych badań, obejmujących dziedziny dotąd nieznane lub słabo poznane.

Druga z omawianych tu książek zdaje się być dobrym zwiastunem takich badań.

Książka ta dzieli się na trzy części. Pierwsza — zatytułowana „Przyczynki do analizy ekonomicznej i statystycznej” — zawiera cztery artykuły (G. Markin, D. Lindenlaub, H. J. Jaksch, Th. Trumpp), rozpatrujące wybrane problemy teoretyczne, konstrukcję uproszczonego modelu hiperinflacji 1923 r., ostatni zaś zawiera informację o materiałach statystycznych zachowanych w archiwach RFN, a dotyczących okresu inflacji. Część druga nosi tytuł „Przyczynki do analizy niemieckiej polityki gospodarczej i handlu zagranicznego” i zawiera również cztery artykuły (P. Ch. Witt, G. D. Feldman, C. L. Holtfrerich, H. J. Schroeder). Autorzy rozpatrują wybrane kwestie w granicach tematyki określonej tytułem. M. in. zwraca uwagę artykuł H. J. Schroedera, który zastanawia się nad politycznymi aspektami handlu zagranicznego Niemiec po I wojnie światowej. Wreszcie część trzecia — pod tytułem „Przyczynki do następstw społecznych i politycznych” — obejmuje sześć artykułów (R. G. Moeller, J. Osmond, R. Tschirbs, A. Kunz, M. Hughes, Th. Childers). Dwa początkowe analizują wybrane kwestie dotyczące skutków inflacji dla gospodarki chłopskiej, czyli zagadnienia szczególnie mało dotąd zbadane. Pozostałe studia omawiają niektóre problemy położenia ludności nierolniczej oraz następstw politycznych inflacji. Artykuły te, oparte na archiwaliach oraz bogatej literaturze (w niektórych wykorzystano prasę z omawianego okresu) pozwalają znacznie gruntowniej zorientować się w problemach pominiętych całkowicie przez Holtfrericha.

Wypada wyrazić nadzieję, że wkrótce otrzymamy dalsze tomy serii wydawniczej poświęconej inflacji. Rozumiem dobrze, że w badaniach tych istotną przeszkodą utrudniającą bardziej rozległą analizę porównawczą są ograniczenia językowe. Trudno przecież wymagać od wszystkich autorów znajomości literatury w licznych, nieraz mało popularnych językach. Być może jednak choć w części uda się przezwyciężyć te bariery, a przede wszystkim należałoby zwrócić uwagę organizatorom badań na możliwość wykorzystania publikacji wydawanych w językach kongresowych, zwłaszcza na Węgrzech, w Czechosłowacji i w Polsce.

Jerzy Tomaszewski

Henryk Polak, *Szkolnictwo i oświata polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920—1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Gdańsk 1978, s. 210.

Szkolnictwo i oświata w sytuacji narodowościowo-politycznej Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920—1939 odgrywały w życiu tamtejszej Polonii poważną rolę, zarówno w podtrzymywaniu polskości, torowaniu drogi do awansu społecznego, jak i w integrowaniu społeczności polskiej. Dobrze się stało, że Henryk Polak wykorzystał skrzętnie różnorodny materiał źródłowy oraz opracowania cząstkowe i podjął próbę odtworzenia dróg edukacji Polonii gdańskiej. W pracy zostały